

Rzecz o meandrach i pułapkach historii

Lejpuny i karaims

Każda, nawet najdrobniejsza, wzmianka w dokumentach źródłowych dotycząca tematyki karaimskiej w dawnej Rzeczypospolitej ekscytuje i pobudza wyobraźnię. Nic dziwnego, wszak informacje takie są stosunkowo rzadkie. Zaslugują one na szczególną uwagę, tym bardziej gdy przekazują je nie popularne w formie wydawnictwa, ale publikacje uznanych w świecie naukowym autorów.

Do takich cenionych opracowań niewątpliwie należy dzieło *Dzieje rezydencji na dawnych Kresach Rzeczypospolitej*. Wydane w 11 tomach, stanowiło owoc żmudnych, trwających blisko czterdziestu lat badań Romana Aftanazego. W woluminie zawierającym uzupełnienia dotyczące m.in. dawnego województwa trockiego przedstawił on historię i architekturę szlacheckiego dworu w Lejpunach (lit. Leipalingis) w po-

blizu Druskienik¹. Pierwotna, drewniana siedziba powstała tam jeszcze w XVI w. dzięki fundacji majątnej rodziny Sapiehów herbu Lis. Na podstawie ocalałego inwentarza z 1685 r. można mieć natomiast pewne wyobrażenie o wyglądzie kolejnego, stojącego tam u schyłku XVII w., wtedy już chyba niezamieszkanego dworu. Wedle owego źródła była to budowla drewniana, ale na podmurówce, prawdopodobnie na planie prostokąta, może z narożnymi alkierzami i wieloma pomieszczeniami, także w wieżbie wysokiego, łamanego, pobitego gontami dachu. Dach wieńczyły trzy kopuły z mosiężnymi kulami i piorunochronami. Wszystkich otworów okiennych w obu kondygnacjach miało być 54. Na parterze okna miały zabezpieczenie w postaci okiennic dekorowanych herbami Lis i kwiatami. Herby widniały także na niektórych drzwiach i piecach.

Jak pisał Aftanazy, „ówczesną rezydencję sapieżyńską opisał zapewne ich dworzanin, Romuald Firkowicz”². Jest to elektryzująca wiadomość, wszak w XVII stuleciu posiadaczami tego nazwiska byli wyłącznie polsko-litewscy Karaimi. Dodatkowo, postać o tym nazwisku miała być dworzaninem słynnego w Wielkim Księstwie Litewskim rodu magnackiego! Czy to możliwe, aby nosiła popularne wśród Karaimów, ale dopiero w późniejszym okresie, imię Romuald, nawiązujące do hebrajskiego Remiel? Znany ze swej skrupulatności R. Aftanazy wątpliwości nie miał, w końcowym indeksie postaci zamieszczając potwierdzający wpis: „Firkowicz Romuald, dworzanin w Lejpunach”.

Można by to uznać za prawdziwą historyczną gratkę, gdyby nie drobne ale... Wrocławski badacz dawnych kresowych rezydencji, choć powołał się na treść siedemnastowiecznego dokumentu, nie dotarł do niego. Krytycznie wobec samego siebie stwierdził: „Niestety, nie miałem możliwości korzystać z owych materiałów bezpośrednio”. Wspomniany inwentarz, przechowywany w Lejpuńskim Muzeum Etnograficznym, znał on jedynie z opracowania

Fot. Wilhelm Hondius, 1630

Jednym z właścicieli Lejpun, nadanych Sapiehom w 1508 r. przez Zygmunta I Starego, był Jan Piotr Sapieha (1569–1611), starosta uświacki.

ki dworzanin Sapiehów

sporządzonego w 1987 r. w formie rękopisu pt. „Leipalingio apylinkes sodybiniai ansambliai – buvusieji dvarai, palivarkai, ju. fragmentai ir vietos” [Rejon Lejpun, majątki, były dwory, folwarki i miejscowości]. Na skutek wadliwego odczytania tego materiału Aftanazy błędnie uznał, że opis majątku z połowy XVII w. sporządził Firkowicz, domniemany dworzanin Sapiehów. Tymczasem chodzi o współczesnego litewskiego historyka i archiwistę narodowości karaimskiej, Romualda Firkowicza (1933–2015). W jego bogatym dorobku naukowym sporą część zajmowały badania źródłowe dotyczące szlacheckich dóbr w Wielkim Księstwie Litewskim. Jego nazwisko pojawiło się zatem we wspomnianym materiale zasadnie, ale w zupełnie innym kontekście. Uświadamia to na jakie pułapki narażeni są nawet najbardziej sumienni badacze w natłoku gromadzonych wiadomości.

Choć informacja o karaimskim dworzaninie okazała się nieprawdziwa, warto poświęcić kilka zdań owemu intrygującemu dokumentowi sprzed trzech stuleci. Opis inwentarzowy został sporządzony 20 lipca 1685 r., gdy lejpuńska majątność pozostawała tytułem zastawu w rękach Gedeona Chaleckiego³. Prawdopodobnie był on tożsamy z Gedeonem Aleksandrem Chaleckim (ok. 1640–1696), starostą nowosielskim, posłem z powiatu nowogródzkiego na zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 r., a w 1685 r. wicemarszałkiem Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Według inwentarza Lejpuny posiadały wówczas rynek i cztery ulice, dwór i kościół katolicki. Nie istniała natomiast już wtedy stara drewniana cerkiew, w której pochowani byli dawni przedstawiciele rodu Sapiehów. Po zniszczeniach w czasie wojny z Moskwą w latach 1654–1667, gdy Lejpuny dwukrotnie dotknęły pożary, miasteczko odbudowywało się powoli. Oprócz samych Lejpun do włości tych należały jeszcze dwa dwory z folwarkami oraz okoliczne wsie.

Nie jest pewne, czy wspomniany Gedeon Chalecki pozostawał posesorem zastawnym całości czy tylko części dóbr lejpuńskich. Faktem jest

Romuald Firkowicz, „dworzanin” w Lejpunach.

natomiast, że w 1742 r. gdy Sapiehowie sprzedawali Lejpuny Massalskim, rodzina Chaleckich zachowała prawo pierwokupu. Dziś po dawnej drewnianej rezydencji Sapiehów nie ma już śladu. Zastąpił ją klasycystyczny pałac wybudowany przez późniejszych właścicieli na przełomie XVIII i XIX w., mieszczący m.in. regionalne Muzeum Etnograficzne. Warto je odwiedzić podczas turystycznych wędrówek po Litwie, przywodząc na pamięć postać rzekomego dworzanina Sapiehów.

Mariusz Pawelec

Przypisy:

¹ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych Kresach Rzeczypospolitej*, t. III, wyd. 2 przejrzane i uzup., Wrocław 1997, s. 498–505.

² Ibidem, s. 505 przypis 12, s. 741.

³ L. Butkienė, *Iš Leipalingio praeities*, dokument elektroniczny

<http://gintarinesvajone.lt/2013/10/22/is-leipalingio-praeities/> [dostęp: 13.08.2018]